

Tatarkova *Obec božia*: Utópia alebo realistická koncepcia spoločného dobra?

VASIL GLUCHMAN, Inštitút filozofie a etiky, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita, Prešov, Slovenská republika; Instytut Filozofii, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów, Polska

GLUCHMAN, V.: Tatarka's *Community of God*: Utopia or Realistic Concept of the Common Good?

FILOZOFIA, 81, 2026, No 1, pp. 36 – 50

The article examines claims that Dominik Tatarka's concept of the "community of God" (*obec božia*), developed during the Prague and Slovak Spring of 1968, was utopian. Tatarka saw it as a form of communion (*obcovanie*) – a space for free and responsible interaction among citizens, independent of communist ideological control. This idea arose in response to two decades of negative socialist experience in Czechoslovakia and was halted by the Warsaw Pact invasion in August 1968. The author argues that Tatarka's vision was not a utopia but a realistic ideal of the common good, which continued in the "revolution with a human face" at the turn of 1989 – 1990. It reflected values of humanity, human dignity, the moral right to a free life, its growth, development, and cultivation, as well as the values of justice, responsibility, tolerance, and duty to oneself and others. Its humanistic message remains relevant.

Keywords: Dominik Tatarka – Czechoslovakia – community of God – communion – freedom – democracy – common good

Úvod

Intelektuálne dejiny ľudstva sú bohaté na koncepcie ideálneho štátu, v ktorom ľudia mali harmonicky žiť a pracovať pod dohľadom filozofov (Platón), Boha (sv. Augustín), filozofov a kňazov (Campanella), voleného vladára (More), Otca (Bacon) atď. Odrážajú večné túžby ľudstva po šťastí, sociálnej spravodlivosti a dokonalosti. Ich základnou črtou je utopickosť, teda nereálnosť z hľadiska ich uskutočnenia, keďže nezohľadňovali ľudskú prirodzenosť a z toho vyplývajúce reálne ľudské vlastnosti. Jadrom týchto utópií bol idealizovaný človek, zbavený

všetkých negatívnych vlastností, hlavne egoizmu a sebeckta, ktorý by sa dlhodobo obetoval v prospech prítomného a hlavne budúceho spoločného dobra ľudstva. Cieľom utopických projektov bolo stvoriť úplne nový svet, a to zmenou sociálnych pomerov a prevýchovou človeka (Šimečka 1967, 159 – 160; Bauman 1976, 17).

Na druhej strane intelektuálne dejiny ponúkajú množstvo koncepcií spoločného dobra, vychádzajúcich z poznania reálneho človeka a spoločnosti, zasadených do skutočných sociálnych, politických, kultúrnych a ideologických kontextov doby, s presahom do blízkej budúcnosti. Hans Sluga tvrdí, že na rozdiel od utopických projektov, hľadanie a realizácia spoločného dobra sa má opierať najmä o politickú realitu, ktorú však nestotožňuje s definitívnou podobou spoločného dobra, keďže ju vo všeobecnosti vníma ako neustály proces hľadania a realizácie spoločného dobra (Sluga 2014, 7, 13). Spolupráca, formálna i neformálna, je považovaná za významný predpoklad dosahovania spoločného dobra. Podľa Johna Rawlsa sa v sociálnej spolupráci objavuje spoločné dobro, ktoré na základe spravodlivých princípov umožňuje realizovať prirodzené schopnosti a morálne emócie jej jednotlivých členov. Za spravodlivých podmienok spolupráce sa každý môže podieľať na výsledku a formovať realizované zručnosti ostatných členov komunity (Rawls 1999, 413, 428).

1. Tatarkova Obec božia (1968)

Filozofia na Slovensku v druhej polovici 20. storočia neposkytovala mnoho zaujímavých podnetov presahujúcich repetíciu akceptovaných politických a ideologických zdrojov, založených na marxisticko-leninskej ideológii, vrátane marxisticko-leninskej filozofie. Vo väčšine prípadov išlo o recepciu filozofických názorov klasikov marxizmu-leninizmu a ich sovietskych interpretácií, ktoré boli alfou a omegou filozofického myslenia v súdobých socialistických krajinách (Lobkowitz 1961, 83 – 91; Kopčok 1998, 283 – 295). Predstavitelia generácie slovenských filozofov z obdobia pred rokom 1948 buď emigrovali (Polakovič, Dieška, Chladný-Hanoš), prispôbobi sa (Hrušovský, Felber), alebo boli umlčaní (Štúr, Osuský). Jedným zo zaujímavých podnetov pre rozvoj slovenskej sociálnej filozofie a etiky, ale aj celkového intelektuálneho diskurzu na Slovensku v období pražskej a slovenskej jari 1968, je *obec božia* Dominika Tatarku (1913 – 1989).

Hoci Tatarka nebol filozof, k filozofii mal veľmi blízko. Pôvodne chcel byť filozofom (Tatarka 1968, 293; 1996, 239) a študovať filozofiu na Karlovej univerzite v Prahe (Eis 2001, 71, 73). Mnohí autori však poukazujú na významné

filozofické aspekty jeho literárneho a esejistického diela.¹ Dôkazom jeho filozofickej erudície je esej *Obec božia – obec človečia* (1968), v ktorej zhmotnil svoju sociálno-filozofickú predstavu spoločnosti zodpovedajúcej požiadavkám doby.

Viacerí autori nazvali Tatarkovu koncepciu kresťanskou alebo socialisticou utópiou, podobnou predstavám prvých kresťanov, Augustínovmu Božiemu štátu alebo ideálom utopických socialistov, proletárskych revolucionárov či moderných voľnomyšlienkarov, alebo beztriednej spoločnosti. Tatarka býva prirovnávaný k Don Quijotovi.² Cieľom tohto článku je skúmať Tatarkovu koncepciu z hľadiska tvrdení o jej utopickom charaktere, respektíve posúdiť, do akej miery bola realistickou koncepciou spoločného dobra danej doby alebo aj budúcnosti.

Na úvod treba uviesť, že Tatarkova koncepcia obce božej prešla vývojom v kontexte zmien, ktoré priniesol vývoj v Československu od polovice 50. rokov 20. storočia a najmä po apríli 1969, kedy nastúpila tzv. normalizácia a konsolidácia československej spoločnosti. Tieto zmeny sa existenčne dotkli aj Tatarku. Z prominentného spisovateľa, aktívneho vo verejnom, politickom a spoločenskom živote druhej polovice 60. rokov 20. storočia, sa v nasledujúcich 70. a 80. rokoch stal marginalizovanou a ostrakizovanou osobou, nachádzajúcou sa vo vnútornom vyhnanstve a pod dohľadom tajnej polície. Dôvodom bolo jeho odmietnutie sebakritiky a novej komunistickej moci, odmietnutie uznať okupáciu Československa vojskami Varšavskej zmluvy v auguste 1968 za oslobodenie a priznať, že „fialky voňajú“, hoci opak bol pravdou, ako na to upozornil už v knihe *Démon súhlasu* (1956; 1963; 2009).

Prvotná podoba Tatarkovej obce božej odrážala ducha pražskej a slovenskej jari 1968, nadšenie vo vzťahu k perspektívam budovania slobodnej spoločnosti, založenej na hodnotách humanizmu (Mlynář 1980, 121 –122; Rychlík 2020, 22), pre ktoré väčšina ľudí v roku 1948 akceptovala myšlienky socializmu (Rychlík 2020, 79). Veľmi dôležitý bol dôraz kladený na to, že to má byť obec človečia a boh je Tatarkovi metaforou transcendentna, stelesňujúceho spoločný záujem ľudí žijúcich v spoločnosti.

¹ Pozri napríklad Ivaničková (1972, 195); Marenčin (1994, 66; 2006, 26, 29, 31 – 32); Hamada (1994, 151, 157, 196 – 197, 253); Galmiche (2006, 9; 2019, 28); Mikula (2006, 19); Višňovský (2009, 25; 32 – 33, 53, 119, 140 – 141, 156, 166, 168 – 169); Pichler (2011, 117; 2019, 36 – 37); Petrik (2013, 8); Forgáč (2014, 27, 31, 37, 52 – 55, 69, 74–75); Matejovič (2014, 183); Bátorová (2021, 83).

² Pozri napríklad Janaszek-Ivaničková (1997, 116 – 127); Hamada (1994, 255); Višňovský (2009, 141); Bátorová (2012, 69; 2015, 57); Zajac (2014, 32); Matejovič (2014, 183); Galmiche (2019, 24 – 25).

Obec božia je mi obec človečia. Človek podľa svedectva celého svojho vývinu a napokon podľa posledného svedectva Charty národov je tvorom, ktorý sa vyznačuje, na rozdiel od ostatných živých tvorov, svedomím, vedomím a pamäťou ľudského spoločenstva a osudu. Nie Boh a či bohovia stvorili človeka k svojmu obrazu, ale ľudia stvorili si Boha na svoj obraz. Obec božia dnes bola by organizmom spoločenských buniek slobodných občanov, bola by výrazom ich historického vedomia, ich humanizmu, ich humanistických, národných a všeludských ambícií (Tatarka 1996, 145).

Na základe vlastnej životnej skúsenosti, odvodenej ešte z detstva a mladosti prežitých na dedine, videl v malých spoločenstvách možnosti oživenia života v spoločnosti, vrátane aktivizácie jednotlivcov ako občanov krajiny, ktorým nie je ľahostajný osud dediny, mesta, regiónu a krajiny. Touto koncepciou reagoval na byrokratický mechanizmus riadenia a moci, ktorý prehliadal jednotlivého človeka v mene veci socializmu a ideálov budúcej beztriednej komunistickej spoločnosti, čo bolo predmetom kritiky súdobého filozofického a intelektuálneho diskurzu aj na Slovensku (Kusý 1966; 1967; Šimečka 1967). Myšlienka obce božej bola úplne protikladná sovietskemu modelu socialistickej spoločnosti. V ňom bolo všetko pod kontrolou politickej a ideologickej moci, s cieľom plnenia jej zámerov, bez možnosti slobodného združovania, zhromažďovania, obcovania, rozhovorov, kde by človek nemusel mať obavy slobodne vyjadriť svoje názory na politický, spoločenský, ale aj kultúrny život krajiny (Marenčin 1994, 66). Podstatná v Tatarkovej koncepcii je požiadavka slobody a spravodlivosti, odstránenia neľudského mechanizmu spoločenskej a politickej moci, v ktorej je človek marginalizovaný, je na okraji záujmu.

Obec božia je v Tatarkovom chápaní prostriedok tvorby kultúry v jej najširšom ponímaní. Bol to spôsob zaangažovania občanov do života a diania spoločnosti, ich spoluúčasti pri riadení a rozhodovaní o osudoch krajiny. Išlo o model, ktorý zodpovedal tomu, s čím Tatarka, v dobrej viere, prijímal myšlienky socializmu po druhej svetovej vojne, ako mnohí iní intelektuáli, a to nielen v krajinách strednej Európy, ktoré sa dostali do sféry sovietskeho politického a ideologického vplyvu, ale aj v západnej Európe (Furet 1999, 384). Bola by to spoločnosť a spoločenstvo angažovaných a aktívnych občanov, nie apatických a pasívnych vykonávateľov príkazov a nariadení „bohov“. Podľa môjho názoru ide o rozvinutie a dovedenie do dôsledkov myšlienok socialistickej demokracie tak, ako ich chápal Tatarka a ako sa u neho vyvíjali od polovice 50. rokov 20. storočia, a ako rezonovali v súdobom diskurze druhej polovice 60. rokov v Československu.

Tatarka vnímal aj náboženské spoločenstvo stretávajúce sa na liturgických obradoch ako *obec božiu*, teda spoločenstvo, ktorého cieľom je obcovanie. Nešlo mu pritom o náboženský obsah, ale o pocit spolupatričnosti, súzvuk veriacich, zúčastňujúcich sa náboženských obradov, spoločne sa modliacich, spievajúcich piesne a tvoriacich v danom momente jedno spoločenstvo zhromaždené slobodne na jednom mieste s jedným spoločným cieľom. Znamená to, že Tatarkovo chápanie obce božej je mnohorozmerné a spája sa hlavne so slobodným zhromažďovaním ako hlavným nástrojom obcovania, teda vzťahov medzi ľuďmi (Janaszek-Ivaničková 2000, 22). Všetky druhy slobodných vzťahov medzi ľuďmi považoval za obcovanie, ako súčasť predstavy o slobodnej obci božej, bez ohľadu na jeho charakter, svetonázor, konfesiu atď.

Veľmi dôležité miesto v procese obcovania pripadalo aj potrebe komunikácie medzi ľuďmi, ktorá sa podľa môjho názoru rodila v jeho myšlienkach už v druhej polovici 50. rokov 20. storočia, kedy ako prominentný spisovateľ mal možnosť cestovať do zahraničia, v tomto prípade aj na Západ, do Francúzska a Anglicka. Počas týchto pobytov v zahraničí si uvedomoval, že ľudí v západných, kapitalistických krajinách trápi stav sveta rovnako ako ľudí v Československu. Aj oni majú záujem o dialóg a svet nie je čierno-biely ako ho prezentuje komunistická propaganda, opisujúca západný svet ako skazený, dekadentný a odsúdený na zánik. Videl veľký priestor pre vzájomnú komunikáciu medzi národmi a priestor pre porozumenie aj ponad plecia a hlavy politikov či ideológov, ktorí sa naopak snažili ľudí čo najviac rozdeľovať. Mohli tak ľahšie udržiavať svoju moc na základe toho, že vykresľovali celý západný svet ako nepriateľa (Tatarka 1967, 29 – 174).

Aj svoj príklon k ideálom socializmu interpretoval Tatarka v duchu vnímania obcovania ako komunikácie, demokratických procesov v Československu druhej polovice 60. rokov 20. storočia, s vrcholom v roku 1968. S tým stotožnil Republiku ako obec obcí (Pichler 2011, 115), pretože v tom relatívne krátkom období dokázala spoločnosť rozbehnúť demokraciu do nevidanej podoby. Vznikali mnohé politické, spoločenské i profesijné združenia, ktoré začali fungovať nezávisle na moci komunistickej strany a štátnych orgánov podriadených tejto moci (Mlynář 1980, 84). Podľa môjho názoru už v danej dobe išlo o praktickú realizáciu predstavy obce božej ako združení slobodných občanov, spájajúcich sa s cieľom slobodnej tvorby novej skutočnosti, hľadajúc spôsob dorozumenia pri uskutočňovaní spoločného dobra.

Možno to vnímať ako Tatarkovo vyjadrenie ideálov, s ktorými koncom 40. rokov 20. storočia dobromyseľne prijímal socialistické ciele budovania novej,

sociálne spravodlivej spoločnosti, zbavenej súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov i vykorisťovania človeka človekom. Keď pominulo očarenie socialistickými či komunistickými ideálmi a zistil, že politická prax budovania socializmu sa ani zďaleka nepodobá ideálom, ktorým uveril, došlo k prebudeniu a vytriezveniu. Odraz toho nájdeme v *Démonovi súhlasu*, ale aj cestopisoch publikovaných najprv časopisecky a potom knižne pod názvom *Človek na cestách* (Tatarka 1967). Avšak hlavne publicistika zo 60. rokov 20. storočia odráža formulovanie koncepcie spoločnosti založenej na obcovaní. Išlo teda o komunikáciu medzi ľuďmi a národmi pri hľadaní spoločného dobra na úrovni národa, krajiny, ale aj medzinárodného spoločenstva, bez ohľadu na politické režimy, ktoré viac rozdeľovali než spájali ľudstvo (Tatarka 1996).

Tatarkova koncepcia obce božej z roku 1968 je hlavne reakciou na dvadsaťročnú skúsenosť s budovaním socializmu v Československu, vrátane všetkých jeho chýb, omylov, nedostatkov i tragédií, ktoré s tým boli spojené. Na druhej strane však nemožno tvrdiť, že by to bolo niečo, čo nemohlo vzniknúť a existovať nikde inde. Primárne to však korešpondovalo s túžbami občanov Československa, ktorých hlavným cieľom bolo zachovanie, prípadne ešte aj posilnenie politickej, ekonomickej, sociálnej a ideologickej komunistickej moci v službách osloboditeľov, z ktorých sa nakoniec stali otrokári. Do značnej miery mohla byť Tatarkova koncepcia inšpirovaná juhoslovanským modelom samosprávneho socializmu, ktorý bol protikladom sovietskeho centralistického modelu dovtedy aplikovaného v Československu. Tatarka však tvrdil, že:

Obec božia nie je pre mňa kresťanský či utopistický ideál, ktorý je kdesi pred nami, ktorý nám večne uniká do budúcnosti. Nie, obec božia je večná ako ľudská kultúra, lenže sa večne rozpadá a večne vzniká ako všetky spoločenské formácie, ako telo človeka. Organizmus živých buniek narastá, pretvára sa, preskupuje, podľa čoho takpovediac jeho duch, národné povedomie sa raz stráca, raz nachodí. Národy a kultúry si môžu uctievať v slobode a pravde iba pravých bohov. I praví bohovia strácajú ducha, zomierajú, stávajú sa z nich modly. Rozumie sa, že nie bohovia ľudí, ale ľudia bohov si tvoria na svoj obraz. Každý vek, ba každý národ má svojich pravých bohov (Tatarka 1996, 146).

Jeho koncepcia obce božej je živým, permanentným procesom obnovovania spoločenstva a jeho cieľov či záujmov, v súlade s obmenou jeho členov a rovnako aj v kontexte s dynamikou doby, vrátane výziev, ktoré prináša doba pred takého spoločenstvo a občanov, ale aj národ a krajinu. Myslím si, že jeho koncepcia dozrela práve v kontexte demokratizácie socialistickej spoločnosti v roku 1968, hoci prvotné náznaky nachádzame u Tatarku už v druhej polovici 50. rokov 20. storočia.

Zastávam názor, že Tatarkovu *obec božiu* možno v plnej miere identifikovať s modelom demokracie zodpovedajúcej diskurzu, ktorý prebiehal v danej dobe, v snahe demokratizovať socialistickú spoločnosť, na základe skúsenosti z predchádzajúcich 20 rokov. Bola snahou zbaviť spoločnosť nedostatkov, ktoré brzdili slobodný rozvoj jednotlivcov, ale aj komunit, obmedzovali tvorivosť, pretože neposkytovali priestor pre slobodné združovanie, obcovanie, komunikáciu. Zamedzovali budovaniu spravodlivej a slobodnej republiky aktívnych, angažovaných a zodpovedných občanov, s cieľom formulovať, tvoriť a dosahovať spoločné dobro, prinášajúce prospech a uspokojenie pre seba aj iných. V konečnom dôsledku Tatarka videl priestor aj pre to, aby náboženské presvedčenie samo osebe nebolo prekážkou angažovanosti v spoločenstve v duchu mravných noriem kresťanského socializmu (Tatarka 1996, 146 – 147).

Obec božia bola v Tatarkovej predstave večný model spoločenstva, založený na obcovaní, spolupatričnosti, rozhovoroch, komunite (Tatarka 1996, 149), čo môžeme nájsť napríklad aj u amerického konzervatívneho katolíckeho filozofa slovenského pôvodu Michaela Novaka (1933 – 2017), v jeho koncepcii spoločného dobra v rámci demokratického kapitalizmu, založenej tiež na tradícii a sile dedinskej komunity (Novak 1989, 108; Kalajtšidis 2023, 149 – 153; Konstańczak 2023, 162 – 164). Podľa Novaka dedina a jej trh sú príkladom toho, ako možno na základe dobrovoľnej a slobodnej voľby spolupracovať pri dosahovaní individuálneho aj spoločného dobra. Dochádza tak k synergickému efektu bez toho, aby to bolo zámerne konštruované. Spája sa praktická inteligencia všetkých, ktorí majú záujem spolupracovať a nastáva uspokojovanie potrieb ľudí kooperujúcich v rámci dedinskej trhovej komunity. Vedie to k uspokojeniu ponuky aj dopytu, čo je na prospech individuálneho i spoločného dobra. Konečným výsledkom je dosiahnutie vysokej úrovne dobrovoľnej spolupráce (Novak 1989, 98 – 99). Aj Tatarka vo svojej obci božej vychádza z tradície, zvykov, koreňov každodennej medziľudskej komunikácie, formulovanej primárne na úrovni komunitného života. Považuje ich za základ toho, na čom treba stavať aj súdobý model života spoločenstva v protiklade k anonymizovanej a unifikovanej predstave kultúry, v ktorej sa stratil človek a občan ako jednotlivec. Ostal iba človek ako objekt socialistickej výchovy, socialistickej ideologickej propagandy, ktorého cieľom je brániť a rozvíjať vec socializmu a obetovať sa v záujme krajšej budúcnosti ľudstva. Tatarka nestotožňuje *obec božiu* s materiálnym blahobytom, ale hlavne s aktivitou, slobodou, spravodlivosťou a osobnou zodpovednosťou jej členov pri dosahovaní spoločného dobra na všetkých úrovniach života spoločnosti (Tatarka 1996, 184).

Významnou súčasťou obce božej bola kultúra, ktorú vnímal ako obcovanie, rozhovor a komunikáciu. Kultúra je súhrn všetkých prejavov aktivity spoločenstva. Kmeňom národnej kultúry je podľa Tatarku kultúra spolčovania v podobe zhromaždení obce a spoločenstva, napríklad pri vatre, v chrámoch, alebo aj pri rozhlasových alebo televíznych prijímačoch (Tatarka 1996, 63 – 64). V eseji *Kultúra ako obcovanie* (1968) možno nájsť prvotnú podobu obce božej ako obcovania založeného na rozhovoroch, kde má jednotlivec ako občan pocit naplnenia a spolupatričnosti, o čo socializmus ľudí pripravil tým, že nivelizoval a unifikoval kultúru spoločenstva (Tatarka 1996, 57 – 64). Zbavil ju tým ducha a jednotlivca ako tvorcu kultúry zaradil do mechanizmu spoločnosti.

Kultúra je obcovaním, je výrazom, slovným a materiálnym výrazom pomeru človeka k človeku, národa k národu. Kultúra je výrazom toho, čo si uctieame, čím chceme byť, čo chceme, aby si uctili i tí, čo prídu po nás. Oficiálne sa kultúra v našej republike scvrkla na kult osobnosti najgeniálnejšieho vodcu dejín, neskôr na kult osloboditeľa, vlastne na kult moci. Národná kultúra v našej republike, keď chceme žiť ako pokrvní bratia – akože chceme – alebo aspoň ako slušne vychovaní ľudia, bude a musí byť vzájomným uctievaním v slobode a pravde, s povedomím nášho spoločného osudu (Tatarka 1996, 70).

Kultúra ako obcovanie, kultúra ako slobodné združovanie, kultúra ako spoločné rozhovory o človeku, národe, krajine či svete, a to bez ideológie a indoktrinácie. Hlavne bez štátneho dozoru nad plnením ideovo-politických zámerov a či činnosť takýchto spoločentiev je v súlade s ideológiou a politikou komunistickej strany, vo vzťahu k socialistickému spôsobu života, socialistickej výchove a socialistickému človeku.

Tatarka pri tvorbe pôvodnej podoby obce božej využil literárny talent na sformulovanie farbistej a živej koncepcie komunitného života, trochu aj s archaickým nádychom pojmov, prostredníctvom ktorých ju opisoval (Mikula 2010, 40). Išlo hlavne o obcovanie, ktoré malo vyjadrovať všetky podoby vzájomných medziľudských vzťahov, založených na slobode a tvorivosti, ako základe slobodného života. Podľa môjho názoru svojej koncepcii prepožičal dialektickú podobu – život je tvorivosť a tvorivosť je život. Bola to koncepcia, ktorá mala priniesť slobodu a život do apatického a pasívneho socializmu, v ktorom jedinými „majiteľmi kľúčov“ (Kundera) od pravdy boli „bohovia“ v podobe najvyšších predstaviteľov komunistickej moci.

2. Tatarkova modifikácia koncepcie *obce božej* v 70. a 80. rokoch 20. storočia

Tatarka aj začiatkom 70. rokov 20. storočia, po jeho exkomunikovaní z verejného, spoločenského a politického života, sa jednoznačne hlásil k ideálom pražskej a slovenskej jari 1968, ku ktorej smeroval svojimi kritickými pripomienkami a úvahami, ale aj podnetmi už od polovice 50. rokov 20. storočia. S odstupom pár rokov konkretizoval predstavy foriem *obce božej* v pôvodnej koncepcii, do ktorej zaradil robotnícke samosprávy, mítingy a zhromaždenia (Tatarka 2017, 47 – 48). Z toho podľa môjho názoru vyplýva, že pomenovanie *obec božia* bol viac-menej metaforický názov pre koncept samosprávnej demokracie na všetkých úrovniach života spoločnosti. Nebolo to nič náboženské ani utopické, nanajvýš ako okrajová spomienka na detstvo a dedinskú komunitu, s ktorou mal osobnú skúsenosť, aj keď už relatívne starú. Pravdepodobne mu stále prichádzala na um v podobe harmónie a spolupatričnosti dediny, ktorú zažil a ktorú si nostalgicky pamätal ešte z čias predvojnového Československa. Do značnej miery to však bola idealizovaná podoba slovenskej dediny, pretože v skutočnosti slovenská dedina ani v časoch jeho detstva a mladosti nebola imúnna voči vnútorným konfliktom, nežila idylickým spôsobom života, o čom svedčí aj dobová slovenská literatúra (Urban 1927; Rázus 1929; Cíger-Hronský 1933).

Kultúra ako obcovanie, *obec božia* ako obcovanie, to sú časté témy Tatarkových úvah, počínajúc druhou polovicou 60. rokov 20. storočia až do jeho smrti. Veľmi podstatným aspektom Tatarkovej koncepcie bol jej decentralizovaný charakter, teda množina jednotlivých obcí, na vrchole ktorých je obec obcí, republika. Tatarka v liste Erike Podlipnej napísal: „Nič nie je také opojné ako človek, nič nie je také opojné ako Obec, ako Sloboda! Ja do smrti nevytriezviem z opojenia svojou Republikou, Obcou obcí“ (Podlipná 2008, 175). Sokrates slobodne volil poslušnosť zákonu, ktorý hlásal celý život a v mene toho sa slobodne rozhodol prijať aj nespravodlivý trest smrti. Podobne aj Tatarka prijal svoju politickú, sociálnu, kultúrnu i literárnu ostrakizáciu a marginalizáciu v 70. a 80. rokoch 20. storočia ako trest za vernosť ideálu Republiky ako obci obcí. Hájl svoju slobodu a hodnoty, ktorým veril, v ktoré sa nádejal a pre ktoré pracoval v „zlatých 60. rokoch“. Aj ďalej vnímal Československú republiku druhej polovice 60. rokov 20. storočia, ale hlavne roku 1968, ako obec obcí, teda do určitej miery uskutočnenie koncepcie, ktorú vytvoril a ktorú sa snažil naplňovať svojou aktivitou v danom období.

Aj v čase vnútorného vyhnanstva v 70. a 80. rokoch 20. storočia sa Tatarka zamýšľal nad zmyslom existencie *obce božej* ako spoločenstva slobodných a tvorivých ľudí, pretože

zo všetkých slobôd, zo všetkých možností človeka najnepričetnejšie je potláčaná sloboda združovania sa, sloboda obcovania, sloboda mlčania malých obcí ľudí, ktorí našli v sebe zaľúbenie a ktorí sa už dávno dorozumeli, že nechcú, nechcú, aby ste ich chránili svojou mocou, svojou náložou absolútneho zničenia (Podlipná 2008, 75).

Jednoznačne odmietol zasahovanie moci do slobody ľudí združovať sa, v ktorej ide o slobodu tých, ktorí sa vedome rozhodli pre určitý spôsob života. V kontexte vývoja po apríli 1969 to bola obrana disidentského hnutia, ktoré bolo predmetom perzekúcie zo strany štátnej politickej a ideologickej moci, v snahe podriaadiť si vedomie všetkých občanov krajiny a vynútiť si od nich poslušnosť, vrátane priznania viny a odvolania nesúhlasných názorov so spôsobom riadenia krajiny.

Vládovia, vedzte: Formuje sa obec, Obec obcí, formuje, štrukturalizuje, kryštalizuje sa Obec, ktorá má v sebe nekonečné zaľúbenie slobodných mužov a žien, pre ktorých je i mlčať spolu viac ako vaša moc, ako váš blahobyt. Napchávajú človeka svojou ideológiou, svojou bezpečnosťou, svojim blahobytom vyhľadovali ste ho. Vyhľadovali ste mu dušu, vyhľadali ste pred ňou bezodnú prázdnotu, vyhradiac si pre seba ako pre bohov tvorbu spoločenského prejavu. Raz vo svete, ktorý zamestnávate, raz v tom zamestnaneckom svete nasýtenosti prepukne strašný pocit prázdnoty (Podlipná 2008, 75 – 76).

V roku 1968 bola pre Tatarku obcou obcí Republika, v ktorú veril a dúfal, v nádeji na slobodnú a tvorivú budúcnosť. Avšak v 70. rokoch 20. storočia sa mu postupne obcou obcí stala skupina disidentov, s ktorými zdieľal spoločný osud slobodných mužov a žien, ktorí nepodľahli vábeniu politickej a ideologickej moci, aby uznali, že lož je pravda a pravda je lož. V mene hodnôt slobody tvorivosti si zvolili osud vyhnanco, vydedencov spoločnosti, hoci to znamenalo, že prišli o zamestnanie, často boli postihovaní aj ich rodinní príslušníci, vrátane detí. Stratili vieru i nádej v reformu spoločnosti pri vedení súdobej politickej a ideologickej moci, rozhodli sa nepodľahnúť ponukám, ktoré im poskytoval socialistický spôsob života v duchu „všestranného harmonického rozvoja socialistického človeka“. Videli v tom snahu zakryť skutočný charakter politickej a ideologickej moci, ktorá sa zaštiľovala blahom človeka, ale v skutočnosti mu poskytovala konzum ako náhradu možnosti slobodnej tvorby a obcovania ako slobody združovania.

Tatarka v 70. a 80. rokoch 20. storočia okrem zúženia obce božej na disidentské spoločenstvo doplnil svoju koncepciu o jeden významný rozmer, ktorý absentoval v pôvodnej koncepcii z roku 1968. Išlo o dôraz na fyzickú lásku ako

súčasť obcovania mužov a žien. Tak, ako v prvotnej koncepcii venoval veľkú pozornosť človeku ako slobodnej, aktívnej a zodpovednej bytosti, v modifikovanej podobe deifikoval erotický a sexuálny vzťah muža a ženy.

Tatarka písal často o obcovaní, slovo odvodzoval z pojmu obec, civitas, a koncom šesťdesiatych rokov hovoril o obci Božej, aj keď nie v zmysle sv. Augustína. Ľudskosť sa mu javila byť totožná s komunikáciou, ku ktorej nepočítal len rozhovor, ale aj rôzne prastaré obradnosti, ktoré sa vyvinuli vo vidieckych spoločenstvách, zvyky, slávnosti, uctievanie atď. Do takto ponímaného obcovania zahŕňal aj telesnú lásku a v tomto ohľade vytvoril svojím dielom protiklad k bežnej modernej profanácii sexu (Šimečka 2022, 278).

Kresťanskí fundamentalisti by sa mohli veľmi pohoršovať nad Tatarkovým rúhačským slovníkom, keď milovanie, sexuálny vzťah prirovnáva k bohoslužbe a potomstvo, ktoré splodí, pomenováva Synmi Božími (Podlipná 2008, 52). Nielen *obec božiu*, ale aj kultúru vnímal Tatarka v 70. a 80. rokoch 20. storočia hlavne cez obcovanie, vrátane fyzického obcovania muža a ženy. Aj sloboda tvorivosti sa u neho spája s telesným obcovaním muža a ženy, s fyzickou podobou lásky (Podlipná 2008, 75). Podľa môjho názoru sexuálna láska sa stala pre Tatarku vo vnútornom vyhnanstve fetišom, ktorý prenikal celým jeho myslením a spolu s alkoholom ovplyvňovali aj jeho marginalizovanú a ostrakizovanú existenciu. V Kunderových dielach z obdobia po roku 1969 sa stal bohatý sexuálny život jeho hrdinov a hrdiniek spôsobom vyrovnávania sa s totalitným režimom (ako napríklad v prípade lekára Tomáša v *Neuveriteľnej ľahkosti bytia*). Podobne aj v Tatarkových dielach, ale aj v jeho živote po roku 1969 išlo o boj s totalitnou mocou aj prostredníctvom sexuálnych vzťahov so ženami, ktoré mu podľa neho podsúvala tajná polícia v snahe zlomiť jeho odpor. Bol presvedčený, že víťazstvami nad tými ženami víťazil aj nad súdobou politickou a ideologickou mocou. V konečnom dôsledku fetišizácia sexu v modifikovanej podobe *obce božej* zo 70. a 80. rokov 20. storočia negatívne ovplyvnila a oslabil pôvodný étos jeho koncepcie spoločného dobra.

Okrem obcovania v podobe fyzickej lásky medzi mužom a ženou ešte väčší význam pripisoval možnostiam slobodnej tvorby združení, spolkov, spoločenstiev atď., v ktorých by sa ľudia mohli slobodne stykať (Podlipná 2008, 53 – 54). Dôležité v jeho ponímaní bolo, že to mali byť slobodné združenia slobodných ľudí, teda nie organizovaných mocou a pod dohľadom moci, pretože takých bolo dosť, počínajúc mládežníckymi organizáciami, cez telovýchovné, zdravotnícke, odborové, zväz žien atď. Ibaže tieto združenia či organizácie slúžili

hlavne na realizáciu zámerov politickej a ideologickej moci, teda najmä na ideologickú indoktrináciu, ale aj kontrolu jednotlivých skupín obyvateľstva.

Záver

Sumarizujúc možno konštatovať, že Tatarka vo svojej koncepcii obce božej detronizoval Boha a na druhej strane zbožštil človeka, vrátane fyzickej lásky medzi mužom a ženou (v modifikovanej podobe koncepcie zo 70. a 80. rokov 20. storočia). *Obec božia* bola v jeho vnímaní spoločenstvo slobodných a zodpovedných občanov, založené na hodnotách humánosti, ľudskej dôstojnosti a morálneho práva na život, jeho rast, rozvoj a kultiváciu, ale aj spravodlivosti, zodpovednosti, tolerance a povinnosti k sebe a rovnako aj k iným. Tatarkova koncepcia v plnej miere, hoci v niektorých prípadoch viac implicitne ako explicitne, reflektovala tieto hodnoty. Aj v nadväznosti na stručné vymedzenie rozdielov medzi utópiami a koncepciami spoločného dobra v úvode štúdie možno konštatovať, že Tatarkova *obec božia* nebola utópiou. Bola to koncepcia aktívneho spoločenstva slobodných, angažovaných a zodpovedných občanov, usilujúcich o formulovanie a dosahovanie spoločného dobra na jednotlivých úrovniach života spoločnosti. Reflektovala hlavne ducha humanizmu, demokratizácie a reformných procesov v Československu druhej polovice 60. rokov 20. storočia a zvlášť roku 1968.

Dôkazom toho, že to nebola utópia, bola jednak druhá polovica 60. rokov 20. storočia v Československu a hlavne rok 1968, ale rovnako aj udalosti „revolúcie s ľudskou tvárou“ v Československu z prelomu rokov 1989 a 1990, kedy sa ju darilo uskutočňovať v spoločenskom, kultúrnom i politickom živote krajiny. Prejavom toho boli koncom roku 1989, a do značnej miery aj v roku 1990, mnohopočetné verejné manifestácie slobodných občanov, diskusie, happeningy, pochody, živé ľudské reťaze atď., vyjadrujúce ľudskú spolupatričnosť spoločenstva. Išlo o novú kvalitu medziľudských vzťahov, založenú na pociťte solidarity a schopnosti konať vo vzájomnej zhode (Krapfl 2013, 35 – 73). Do značnej miery to korešpondovalo s duchom roku 1968, ktorý inšpiroval Tatarku k formulovaniu *obce božej*. Medzi hodnoty tejto revolúcie patrila predovšetkým humánosť, vrátane odmietnutia násilia, ďalej to bola samoorganizácia, sloboda a demokracia, spravodlivosť, ale aj reformovaný demokratický socializmus, zbavený chýb a nedostatkov minulosti (Krapfl 2013, 74 – 110). Všetko to boli hodnoty, ktoré korešpondovali s Tatarkovou koncepciou *obce božej*.

Nepredstaviteľné sa stalo skutočnosťou, komunistická moc v Československu sa zrútila koncom roku 1989, viac-menej v priebehu jedného mesiaca.

Tatarkova koncepcia *obce božej* z roku 1968 sa znova zhmotnila v dňoch a týždňoch na prelome rokov 1989 a 1990, kedy sa občania Československa oslobodili z pút komunistických mechanizmov moci. Opäť mohli slobodne prezentovať svoje záujmy a potreby pri hľadaní spoločného dobra v duchu hodnôt, ktoré formuloval Tatarka pred viac ako 20 rokmi.

Politický vývoj v nasledujúcom období však prinášal nové historické výzvy. Čas spolupatričnosti a solidarity sa postupne vytratil. Poéziu slávnosti, oslobodenia človeka a občana nahradila každodenná próza nových, často protikladných záujmov a potrieb elít a občanov. Viedlo to k strate vízie spoločného dobra na úkor ekonomických a politických záujmových skupín, bez ohľadu na potreby a záujmy krajiny a jej občanov. Možnou výzvou pre budúcnosť je oprášiť hodnoty pôvodnej Tatarkovej koncepcie z roku 1968, založenej na humánosti, ľudskej dôstojnosti, morálnom práve na život, jeho rast, rozvoj a kultiváciu, ale aj na spravodlivosti, zodpovednosti, tolerancii a povinnosti k sebe a rovnako aj k iným. Treba sa usilovať o ich napĺňanie pri hľadaní a uskutočňovaní spoločného dobra v kontexte aktuálnych výziev, pred ktorými stojíme v súčasnosti či v blízkej budúcnosti. Ich humanistický odkaz je, podľa môjho názoru, stále aktuálny.

Literatúra

- BAUMAN, Z. (1976): *The Socialism: Active Utopia*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- BÁTOROVÁ, M. (2012): *Dominik Tatarka slovenský Don Quijote (sloboda a sny)*. Bratislava: Veda.
- BÁTOROVÁ, M. (2015): *Dominik Tatarka: The Slovak Don Quixote (Freedom and Dreams)*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- BÁTOROVÁ, M. (2021): L'aventure humaniste. Dominik Tatarka et Albert Camus. In: Jamborová Lemay, D. – Bátorová, M. (eds.): *Dominik Tatarka hier et aujourd'hui (Paris 1939 – 2019)*. Paris: Éditions des archives contemporaines, 69 – 84.
- CÍGER-HRONSKÝ, J. (1933): *Jozef Mak*. Martin: Matica slovenská.
- EIS, Z. (2001): *Dominik Tatarka. Mezi domovem, Prahou a Paříží (vyprávění o zrodu spisovatele)*. Praha: Gutenberg.
- FORGÁČ, M. (2014): *Existencializmus a slovenská literatúra (interpretácia foriem existenciálnej rétoriky v dielach Dominika Tatarku, Jána Johanidesa a Rudolfa Slobodu)*. Prešov: DG UK PU.
- FURET, F. (1995/1999): *The Passing of an Illusion: The Idea of Communism in the Twentieth Century*. Trans. by D. Furet. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- GALMICHE, X. (2006): Dominik Tatarka – une figure singulière. In: Brabenec, P. (ed.): *Dominik Tatarka un écrivain en dissidence*. Paris: L'Harmattan, 7 – 10.
- GALMICHE, X. (2019): "Les dissidents, ça tient dans la main". Á propos de Dominik Tatarka. In: Chmurski, M. (ed.): *Le Démon du Consentement et autres textes*. Paris: Eur'Orbem Éditions, 17 – 31.

- HAMADA, M. (1994): *Sizyfovský údel*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- IVANIČKOVÁ, H. (1972): Esezizacja prozy w twórczości Kazimierza Brandysa i Dominika Tatarki. In: *Zwiazki i paralele literatur polskiej i słowackiej*. Wrocław a Warszawa: Zakład narodowy imienia Ossolinskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 191 – 200.
- JANASZEK-IVANIČKOVÁ, H. (1997): Utopia Dominika Tatarki. Aktywizacja rzeczywistości potencjalnej czy marzycielska wizja przyszłości? In: Czapik-Lytińska, B. (ed.): *Utopia w językach, literaturach i kulturach Słowian*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 116 – 127.
- JANASZEK-IVANIČKOVÁ, H. (2000): „Kultura jako gród nasz najmocniejszy“ (Dominik Tatarka a André Malraux). In: Janaszek-Ivaničková, H. (ed.): *Słowacja w obliczu Europy. Sonda*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 11 – 23.
- KALAJTZIDIS, J. (2023): Michael Novak's Understanding of Capitalism. *Ethics & Bioethics (in Central Europe)*, 13 (3 – 4), 149 – 158. DOI: <https://doi.org/10.2478/ebce-2023-0012>
- KONSTAŃCZAK, S. (2023): The Overview of Michael Novak's Economic and Political Theory in the Context of His Relations with Poland. *Ethics & Bioethics (in Central Europe)*, 13 (3 – 4), 159 – 168. DOI: <https://doi.org/10.2478/ebce-2023-0011>
- KOPČOK, A. (1998): Od plurality filozofie k monopolnému postaveniu marxisticko-leninskej filozofie. In: Kollár, K. – Kopčok, A. – Pichler, T. (eds.): *Dejiny filozofie na Slovensku v XX. storočí*. Bratislava: Infopress, 283 – 303.
- KRAPFL, J. (2013): *Revolution with a Human Face: Politics, Culture, and Community in Czechoslovakia, 1989 – 1992*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- KUSÝ, M. (1966): *Filozofia politiky*. Bratislava: VPL.
- KUSÝ, M. (1967): *Marxistická filozofia*. Bratislava: VPL.
- LOBKOWICZ, N. (1961): *Marxismus-Leninismus in der ČSR. Die Tschechoslowakische Philosophie Seit 1945*. Dordrecht: D. Reichel.
- MARENČIN, A. (1994): Medzi jánošíkovským gestom a Obcou božou. In: Bombíková, P. – Antalová, I. (eds.): *Ešte s vami pobudnúť. Spomínanie na Dominika Tatarku*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, 64 – 66.
- MARENČIN, A. (2006): Dominik Tatarka – un grand inconnu. In: Brabenec, P. (ed.): *Dominik Tatarka un écrivain en dissidence*. Paris: L'Harmattan, 25 – 35.
- MATEJOVIČ, P. (2014): Tatarka a Mináč v kontexte premien dobových poetík a inštitucionálnych mechanizmov totalitnej ideológie do roku 1968. In: Bilík, R. – Zajac, P. (eds.): *Texty Dominika Tatarku*. Bratislava: Veda, 182 – 193.
- MIKULA, V. (2006): Portrait de Dominik Tatarka. In: Brabenec, P. (ed.): *Dominik Tatarka un écrivain en dissidence*. Paris: L'Harmattan, 11 – 24.
- MIKULA, V. (2010): *Démoni súhlasu i nesúhlasu (Dominik Tatarka, Miroslav Válek)*. Ivanka pri Dunaji: F. R. & G.
- MLYNÁŘ, Z. (1980): *Nightfrost in Prague: The End of Humane Socialism*. Trans. by Paul Wilson. New York: Karz Publishers.
- NOVAK, M. (1989): *Free Persons and Common Good*. Lanham and New York: Madison Books.
- PETRÍK, V. (2013): Eva Štolbová, *Navrávačky s Dominikom Tatarkom*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 4 – 13.

- PICHLER, T. (2011): *Etnos a polis. Zo slovenského a uhorského politického myslenia*. Bratislava: Kalligram.
- PICHLER, T. (2014): Byť sebou samým: slová a étos opravdivosti u Dominika Tatarku. In: Bilík, R. – Zajac, P. (eds.): *Texty Dominika Tatarku*. Bratislava: Veda, 9 – 21.
- PICHLER, T. (2019): Dominik Tatarka, précurseur et penseur éminent slovaque du “Printemps Prague”. In: Chmurski, M. (ed.): *Le Démon du Consentement et autres textes*. Paris: Eur’Orbem Éditions, 33 – 39.
- PODLIPNÁ, E. (2008): *Koláž. Pocta Dominikovi Tatarkovi*. Praha: Ipeľ.
- RAWLS, J. (1999): *A Theory of Justice*, rev. ed. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- RÁZUS, M. (1929): *Svety*. Bratislava, Praha: Sväz slov. študentstva, Leopold Mazáč.
- RYCHLÍK, J. (2020): *Československo v období socializmu 1945 – 1989*. Praha: Vyšehrad.
- SLUGA, H. (2014): *Politics and the Search for the Common Good*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ŠIMEČKA, M. (1967): *Kríza utopizmu (O kontinuite a vyústení utopických názorov)*. Bratislava: Obzor.
- ŠIMEČKA, M. (2022): *Spoločensví strachu a jiné eseje*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku.
- TATARKA, D. (1956, 1963/2009): *Démon súhlasu*. Bratislava: Artforum.
- TATARKA, D. (1967): *Človek na cestách*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- TATARKA, D. (1968): *Proti démonom. Výber statí o literatúre a výtvarníctve*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- TATARKA, D. (2017): *Sám proti noci*. Bratislava: Artforum.
- TATARKA, D. (2013): *Navrávačky*. Bratislava: Artforum.
- TATARKA, D. (1996): *Kultúra ako obcovanie (Výber z úvah)*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku.
- URBAN, M. (1927): *Živý bič*. Bratislava, Praha: Sväz slov. študentstva, Leopold Mazáč.
- VÍŠŇOVSKÝ, J. (2009): *Život a dielo Dominika Tatarku*. Trnava: FMK UCM.
- ZAJAC, P. (2014): Tatarkove koncepty kultúry. In: Bilík, R. – Zajac, P. (eds.): *Texty Dominika Tatarku*. Bratislava: Veda, 22 – 38.

Vasil Gluchman

Inštitút filozofie a etiky

17. novembra 1

FF PU Prešov

080 78 Prešov

Slovenská republika

e-mail: vasil.gluchman@unipo.sk

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5778-8447>

Instytut Filozofii

Uniwersytet Rzeszowski

Al. T. Rejtana 16c

35-590 Rzeszów

Polska

e-mail: vgluchman@ur.edu.pl